

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

ПОРТНА О. В.

УДК 336.13.051

Портна О. В. Доходи населення як складова фінансового потенціалу України

У статті проаналізовано ресурси населення як складової сукупного фінансового потенціалу країни. Для зміцнення сукупного фінансового потенціалу значущості набуває забезпечення зростання доходів населення. Визначено резерви збільшення доходів. Для підвищення якості й надійності аналізу, діагностики та прогнозування доходів населення разом з загальноприйнятими запропоновано застосовувати синергетичні показники та індикатори, враховувати взаємозв'язки між складовими доходів населення та синергетичні ефекти їх взаємодії.

Ключові слова: доходи населення, сукупний фінансовий потенціал країни.

Табл.: 3. **Бібл.:** 10.

Портна Оксана Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств, Харківський інститут економіки ринкових відносин і менеджменту (вул. Маршала Батицького, 5, Харків, 61038, Україна)

E-mail: portna@biqmir.net

УДК 336.13.051

UDC 336.13.051

Портная О. В. Доходы населения как составляющая финансового потенциала Украины

Portnaya O. V. Income of Population as a Component of Financial Potential of Ukraine

В статье проанализированы ресурсы населения как составляющей совокупного финансового потенциала страны. Для укрепления совокупного финансового потенциала большое значение имеет обеспечение роста доходов населения. Определены резервы увеличения доходов. Для повышения качества и надежности анализа, диагностики и прогнозирования доходов населения наряду с общепринятыми предложено использовать синергетические показатели и индикаторы, учитывать взаимосвязи между составляющими доходов населения и синергетические эффекты их взаимодействия.

The article analyses resources of the population as a component of the aggregate financial potential of the country. Growth of income of the population has significant importance for strengthening the aggregate financial potential. The article specifies reserves of increase of income. It offers to use synergetic indicators, take into account interrelations between components of the income of the population and synergetic effects of their interrelation in order to increase quality and reliability of analysis, diagnosis and forecasting income of the population along with the standard indicators.

Ключевые слова: доходы населения, совокупный финансовый потенциал страны.

Key words: income of population, aggregate financial potential of a country.

Табл.: 3. **Библ.:** 10.

Табл.: 3. **Библ.:** 10.

Портная Оксана Валентиновна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий, Харьковский институт экономики рыночных отношений и менеджмента (ул. Маршала Батицкого, 5, Харьков, 61038, Украина)

E-mail: portna@biqmir.net

Portnaya Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Enterprises, Kharkiv Institute of Economics of Market Relations and Management (vul. Marshala Batytskogo, 5, Kharkiv, 61038, Ukraine)

E-mail: portna@biqmir.net

Фінанси населення, що відіграють важливу роль у всіх соціально-економічних процесах в Україні, є важливою складовою фінансового потенціалу країни. Сучасне домогосподарство – це підґрунтя добробуту будь-якої держави, тому актуальним стає створення сприятливих умов для зміцнення фінансового потенціалу країни за допомогою підвищення доходів населення. Структура, характерні риси й кількісні показники фінансів населення як складової фінансового потенціалу країни залежать від ступеня розвитку країни. Дослідження доходів населення є доцільним і важливим для виявлення основних закономірностей, особливостей, систематизації та перспектив зростання, що повинні бути притаманні фінансам домогосподарств.

Вивченню фінансів населення й економічної поведінки домогосподарств присвячено чимало ґрунтовних праць вітчизняних науковців, серед яких Ватаманюк М., Вітлінський В., Гай О., Губін К., Гладун О., Кізіма Т., Леонов В., Юрій С. і багато інших. Заслугують значної уваги наукові розвідки зарубіжних учених Беккера Г., Кейнса Дж. М., Модільяні Ф., Фішера І., Фрідмана М. та інших. Разом з тим фінанси населення як складова фінансового потенціалу країни залишаються мало дослідженими. Існує потреба в комплексному дослідженні концептуально-теоретичних

і практичних засад фінансів населення, а також характеристики їх економічної поведінки у складі сукупного фінансового потенціалу країни.

Мета статті – вивчення основних закономірностей формування доходів населення як складової сукупного фінансового потенціалу країни, виявлення та систематизація проблемних аспектів і перспектив зростання. Виділення особливостей ресурсів населення, що впливають на фінансовий потенціал країни, та з'ясування на цій основі чинників і можливостей підвищення потенціалу, пов'язаних із удосконаленням методів аналізу.

Фінансовий потенціал країни як один з макроекономічних показників економічного зростання та його динаміки характеризує фінансову міць країни, потенційні можливості для подальшого розвитку. Формування доходів населення як складова фінансового потенціалу країни означає такий стан доходів населення, за якого рівень і диференціація доходів, механізми їх формування та суспільні відносини з приводу розподілу забезпечують усім членам суспільства достатні матеріальні умови стійкого розвитку та ефективно протидіють загрозам розвитку людського потенціалу [1, с. 295], підвищуючи фінансову безпеку, економічну безпеку держави. Розглядаючи фінансовий потенціал країни з точки зору

інтересів усього суспільства, можна стверджувати, що однією з його цілей є підвищення добробуту населення. Тому у зміцненні фінансового потенціалу країни повинно бути зацікавлено не тільки суспільство в цілому, але й кожний з його економічних суб'єктів, населення. Усе вищезазначене обумовлює дослідження мотивів поведінки населення, основним спонукаючим мотивом діяльності яких є отримання найбільшого доходу. Таким чином, фінанси населення відіграють дедалі важливішу роль у розвитку національної економіки. Українські вчені Юрій С. та Кізіма Т. визначають, що «фінанси домогосподарств як явище відображають внутрішні й зовнішні грошові потоки (тобто рух коштів) домашніх господарств. Грошовий потік характеризує ступінь фінансової стійкості домогосподарства та його фінансовий потенціал» [2, с. 9].

Досліджуючи фінансовий потенціал України та його складові, Шумська С. зазначила, що важливу роль у ринковій економіці у процесі формування фінансового потенціалу країни відіграють фінансові ресурси домогосподарств – сукупність коштів, що перебувають у їх розпорядженні, та які використовуються на цілі кінцевого споживання (задоволення матеріальних, соціальних та інших потреб) й нагромадження (зміну вартості усіх активів, що формують капітал) [3, с. 62 – 63; 4]. Розрахунки свідчать (кількісна оцінка фінансового потенціалу домогосподарств представляє сумарну величину нагромаджених заощаджень минулих періодів, наявного доходу (доходу у розпорядженні) поточного періоду і обсягу кредитів комерційних банків), що фінансові можливості населення за п'ять років номінально зросли майже у 2,7 раза, у відносному вимірі – домогосподарства володіють ресурсами, частка яких у потенціалі країни зросла

за період 2001 – 2005 рр. на 4 відсоткові пункти. Частка ресурсів населення у структурі фінансового потенціалу країни за аналізований період 2001 – 2005 рр. зросла з 12% у 2001 р. до 16% у 2005 р. [3, с. 62]. Розглядаючи ресурси населення у наступному періоді з точки зору формування сукупного фінансового потенціалу країни, проаналізуємо системні характеристики доходів населення. Як складова сукупного фінансового потенціалу, на нашу думку, фінансові ресурси населення аналізуються за допомогою загальноприйнятих економічних показників у декількох аспектах: по-перше – з точки зору абсолютних економічних показників; по-друге – з точки зору відносних економічних показників; по-третє – з точки зору якісних показників.

Аналіз доходів населення України за 2006 – 2011 рр. (табл. 1) свідчить про їх постійне зростання, за аналізований період доходи зросли в 2,65 раза. Велике значення у формуванні доходів має заробітна плата, яка зросла в 2,54 раза. При вивченні споживчої поведінки домогосподарств в умовах перехідної економіки Ватаманюк М. дійшов висновку, що «на перехідному етапі істотно зменшилося значення оплати праці як основного джерела доходів домогосподарств. Окрім того, поширення практики затримання виплат заробітної плати призвело до нівелювання оплати праці як найнадійнішого джерела формування доходів населення» [6, с. 72].

Для більш детального розгляду доходів проаналізуємо їх структуру формування. Найвагомими джерелами доходів населення була й залишається заробітна плата й соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, підвищується значення доходів від власності одержаних (табл. 2).

Таблиця 1

Доходи населення України (млн грн) *

Період \ Дохід	Доходи населення, усього	Заробітна плата	Прибуток, змішаний дохід	Доходи від власності одержані	Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти
2006	472061	205120	69186	13855	183900
2007	623289	278968	95203	20078	229040
2008	845641	366387	131139	28432	319683
2009	894286	365300	129760	34654	364572
2010	1101175	449553	160025	67856	423741
2011	1251005	521066	198512	68059	463368

* За даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану [5].

Таблиця 2

Структура доходів населення України (%)*

Період \ Дохід	Доходи населення, усього	Заробітна плата	Прибуток, змішаний дохід	Доходи від власності одержані	Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти
2006	100	43,45	14,65	2,94	38,96
2007	100	44,76	15,27	3,22	36,75
2008	100	43,33	15,51	3,36	37,8
2009	100	40,85	14,51	3,87	40,77
2010	100	40,82	14,54	6,16	38,48
2011	100	41,65	15,87	5,44	37,04

* Складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану [5].

Конкретні економічні категорії та кількісні показники доходів населення як складової сукупного фінансового потенціалу країни треба розглядати з точки зору здатності виконувати на певному, заданому державою рівні (через прожитковий мінімум і мінімальну заробітну плату), властиві домогосподарствам функції та роль в економіці незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх сил. Або як якісну інтегральну характеристику спроможності домогосподарств виконувати свої функції та забезпечувати цілеспрямований розвиток шляхом трансформації ресурсів, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Спираючись на наведені дані (табл. 3), можна стверджувати, що зростаючи доходи населення збільшують сукупний фінансовий потенціал України, позитивно позначаються на розвитку країни, суспільства, кожного економічного суб'єкта.

співробітництва та розвитку (ОЕСР), при наявності у світовій економіці близько 1,2 млрд офіційних робочих місць понад 1,8 млрд працюючих зайняті у нелегальному секторі [7, с. 4; 9], що, відповідно, позбавляє їх соціальних гарантій [7, с. 4].

Особливості ринків праці країн з перехідною економікою, зокрема України, полягають у [7, с. 5]:

- ✦ наявності пропозиції нелегальних робочих місць як в низько-, так і у середньо- та високооплачуваних сегментах;
- ✦ поширенні комбінованих форм оплати праці, які включають легальну та нелегальну складові.

За оцінками Міжнародної організації праці (МОП), рівень тіньової зайнятості в Україні складає близько 9%. Разом тим, специфікою тінзації ринку праці в Україні є наявність комбінованих форм оплати праці, які перед-

Таблиця 3

Відносні показники ВВП та доходів населення *

Період \ Показник	ВВП у фактичних цінах, млн грн	ВВП на душу населення, грн	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	Питома вага наявного доходу у розрахунку на одну особу у ВВП на душу населення, %
2006	544153	11630	7771	66,8
2007	720731	15496	10126	65,3
2008	948056	20495	13716,3	66,9
2009	913345	19832	14372,8	72,5
2010	1082569	23600	18485,6	78,3
2011	1316600	28806	21249,5	73,8

* Складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану [5].

Розглядаючи резерви збільшення доходів населення як складової сукупного фінансового потенціалу з метою підвищення добробуту населення та пов'язаного з ним підвищення платоспроможного попиту для соціально-економічного розвитку країни, слід проаналізувати найбільш прийнятні з них шляхи. Поділяємо точку зору Губіна К., який визначив, що розподільний шлях збільшення доходів – спосіб підвищення доходів, заснований на збільшенні винагороди за одиницю результату використання факторів виробництва. Продуктивний шлях збільшення доходів – спосіб підвищення доходів, що базується на збільшенні кількості вкладених факторів виробництва й (або) підвищенні ефективності їх використання. Другий шлях генерує значно менше загроз людському розвитку, ніж перший, і водночас збільшує національний дохід та створює додаткові можливості для самореалізації людей» [1, с. 308].

Одним із резервів зміцнення сукупного фінансового потенціалу за допомогою підвищення доходів населення є детінізація економіки. Аналізуючи тіньову економіку України Національний інститут стратегічних досліджень у доповіді «Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання» зазначив, що основними проблемами тінзації економічних відносин [7, с. 4; 8], визначено тіньову зайнятість та тінзацію фінансових потоків. За оцінками Організації економічного

бачають часткову виплату заробітної плати «у конвертах» [7, с. 15 – 16].

Розрахунок тіньової оплати праці, який запропонував та здійснив Ю. Харазішвілі [7, с. 15 – 16; 10], показав, що тренд співвідношення офіційної та тіньової оплати праці є спадним і таким, що має позитивну тенденцію. Згідно з висновками Національного інституту стратегічних досліджень зменшення масштабів тінзації ринку праці пов'язане з посиленням мотивації з боку працюючих і роботодавців щодо здійснення діяльності в легальному секторі економіки. Оскільки інтереси працівника та роботодавця щодо виплати неофіційної заробітної плати є дещо конфліктними, специфіка процесів детінізації оплати праці полягає у збалансуванні цих інтересів [7, с. 17].

Неформальна зайнятість та тінзація заробітних плат є ризиком дестабілізації державного бюджету. Існуючий масштаб тінзації ринку праці та наявність налагоджених механізмів легкого виведення в «тінь» заробітних плат негативно позначається на обсягах надходжень до бюджету податку з доходів фізичних осіб і податку на додану вартість (додана вартість, яка формується на підприємствах, що сплачують нелегальну заробітну плату, штучно занижується, що негативно впливає на обсяг надходжень до бюджету від ПДВ). За таких умов навіть незначні коливання економічної кон'юнктури можуть призводити до збільшення масштабів «виведення» за-

робітних плат в «тінь», що матиме дестабілізуючий вплив на систему державних фінансів. Крім того, тінізація заробітних плат загрожує стримуванням розвитку інвестиційного потенціалу країни [7, с. 24].

Соціальна незахищеність та неможливість реалізації соціальних гарантій нелегально працюючими або тими, хто частково отримує тіньову заробітну плату, призводить до зростання рівня бідності в країні. Маніпуляції з розміром офіційних доходів дозволяють нелегально працюючим і легально працюючим з низькою офіційною заробітною платою необгрунтовано отримувати від держави соціальну підтримку [7, с. 26 – 27].

Для підвищення якості та надійності діагностики та прогнозування доходів населення пропонуємо разом із загальноприйнятими застосовувати синергетичні якісно інші способи та методи аналізу. В їх основу можна закласти всю систему показників, шкали вимірювань та індикаторів, спеціальних методик, які використовуються в різних сферах, мають нелінійний характер. Основними індикаторами шкали вимірювань при синергетичному підході можуть виступати інші якості доходів, тобто не тільки величина, а й оптимальна структура, стабільність чи нестабільність доходів, надійність чи ненадійність, лінійність чи нелінійність тощо. Урахування взаємозв'язків між ними і синергетичних ефектів їх взаємодії визначить можливі джерела зростання доходів населення і всього сукупного фінансового потенціалу країни. Це потребує додаткових досліджень, узагальнень, визначення та закріплення нових моделей аналізу, певне підґрунтя чого закладене в цій роботі.

ВИСНОВКИ

З точки зору зміцнення сукупного фінансового потенціалу значущості набуває забезпечення зростання доходів населення. Аналіз показав, що фінанси населення, характеризуючи систему розподільчих відносин країни, добробут її громадян, ступінь їх соціальної захищеності, якість життя населення, можливості та перспективи, підвищуючи фінансову та економічну безпеку держави, постійно зростають, позитивно впливаючи на сукупний фінансовий потенціал. В Україні є значні резерви підвищення доходів населення, які можна як найбільш надійно й об'єктивно виявити доповнюючи загальноприйняті абсолютні, відносні та якісні економічні показники доходів населення синергетичними способами та методами аналізу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.
2. **Юрій С. І.** Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. І. Юрій, Т. О. Кізіма // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 3 – 10.
3. **Шумська С. С.** Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55 – 64.

4. **Геронина Н. Р.** Теоретико-методологические основы исследования инвестиционного потенциала финансовых ресурсов домашних хозяйств в методологии системы национальных счетов / Н. Р. Геронина // Финансы и кредит. – 2005. – № 8 (176). – С. 74 – 80.

5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.

6. **Ватаманюк М. М.** Споживча поведінка домогосподарств в умовах перехідної економіки / М. М. Ватаманюк // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 69 – 76.

7. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання. – К. : НІСД, 2011. – 31 с.

8. **Pleskachevskiy V.** The underground economy: a threat to democracy, development and the rule of law / V. Pleskachevskiy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://assembly.coe.int/ASP/Doc/DocListingDetails_E.asp?DocID=13532

9. **Jetting J.** Informal employment re-loaded / J. Jetting, J. Perlevliet, T. Xenigiani / OECD Development Centre. – Paris : OECD, 2008.

10. **Харазішвілі Ю. М.** Методичний підхід до оцінювання тіньової зайнятості в Україні / Ю. М. Харазішвілі, Н. М. Дмитренко // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 16 – 28.